

dr hab. Aleksander Gadomski, prof. UO
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytetu Opolskiego

OPINIA

o rozprawie doktorskiej mgr Mariny Borowik

„Frazeologia pochodzenia biblijnego w zbiorach leksykograficznych języka
polskiego i ukraińskiego. Próba opisu konfrontatywnego”

napisanej pod opieką promotorską

prof. dr. hab. Stanisława Koziary

promotor pomocniczy: dr Renata Dźwigoł

Gdyby zestawić bibliografię prac poświęconych polskiej i ukraińskiej frazeologii biblijnej, ujawniłyby się dysproporcje: z różnych przyczyn (zasługujących na odrębną refleksję) frazeologizmy biblijne ukraińskie nie zawsze były badane równie systematycznie, jak biblizmy polskie. W Polsce praktycznie nie było przeszkód historycznych dla rozwoju tego rodzaju badań; na Ukrainie z powodu ateistycznej polityki państwowej temat badań frazeologizmów pochodzenia biblijnego jako oddzielnej płaszczyzny opisu przed XXI w. nie był praktycznie poruszany. Obecnie na Ukrainie, tak jak i w Polsce, tematyka biblijna staje się coraz bardziej popularnym tematem prac naukowych.

I w tym kontekście należy zwrócić uwagę na te prace, które dotyczą konfrontatywnych opisów frazeologii biblijnej wybranych języków. Jak pisze Autorka pracy: „Ich rezultatem są liczne opracowania słownikowe oraz monograficzne, w których obiektem porównania uczyniono biblizmy frazeologiczne m.in. takich języków, jak: rosyjski, niemiecki, angielski, francuski, włoski oraz niderlandzki. Jak dotąd brak bardziej całościowych opracowań dotyczących porównań zasobu biblizmów frazeologicznych dwóch sąsiednich języków:

polskiego i ukraińskiego. Niniejsza praca jest próbą wyjścia naprzeciw tej potrzebie” (s.4).

Obszerna (305-stronicowa) rozprawa mgr Mariny Borowik jest praktycznie pierwszym na naszym gruncie monograficznym opracowaniem poświęconym opisowi kontrastywnemu jednostek biblijnych języków polskiego i ukraińskiego w lingwistyce, co jest, by tak rzec, aprioryczną jej zaletą.

Chociaż zwyczajowym miejscem konkluzji jest w recenzjach prac doktorskich ich część końcowa, tym razem chciałbym już na wstępie zaznaczyć, że rozprawa pani mgr Mariny Borowik spełnia wszystkie wymagania stawiane przed pracami doktorskimi. Struktura rozprawy przejrzysta i logiczna (c. 2-3). Zawartość poszczególnych jej części zostanie zapewne przedstawiona przez jej Autorkę w autoreferacie. Przejdę więc od razu do sformułowania pewnych uwag, które mają na celu jedno: udoskonalenie rozprawy przed jej publikacją. Wniosek o skierowanie tej pracy do druku wydaje mi się oczywisty (mniej oczywista jest postać przyszłej książki, gdyż z rozprawy dałoby się wykroić co najmniej dwie prace zwarte: przewodnik po konfrontatywnej frazeologii biblijnej polskiej i ukraińskiej oraz jej opracowanie słownikowe). Niezależnie od decyzji podjętych w tej mierze przez odpowiednie czynniki uniwersyteckie i przez samą Autorkę, warto, jak sądzę, poddać Jej do refleksji kilka recenzenckich sugestii.

Część I (rozdziały 1,2,3.) rozprawy (s. 5-37) Autorka poświęca zagadnieniom wstępnym i teoretycznym. Analizuje stan badań frazeologii biblijnej w języku polskim i ukraińskim; zaznacza miejsce frazeologizmów biblijnych w zasobie utrwalonych jednostek pochodzenia biblijnego, charakteryzuje źródła materiałowe.

Bardzo dobrym rozwiązaniem w tym przypadku jest podział źródeł materiału na polskie i ukraińskie źródła leksykograficzne i filologiczne. Autorka przytacza i analizuje liczne prace z zakresu frazeologii ogólnej, frazeologii biblijnej, frazeologii konfrontatywnej. Należy podkreślić, że tę część pracy Badaczka wykonała na wysokim poziomie. Jednak brakuje mi w tej rozprawie pewnego szerszego tła – choćby kilkustronicowego zarysu historii i istoty badań słownictwa religijnego polskiego i ukraińskiego. Do ukraińskich źródeł filologicznych dodałbym kilka

rozpraw doktorskich, które były obronione na początku XXI w.: H.V.Піддубна, 2000, *Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові*: дисертація кандидата філологічних наук. Харків; Н.В.Пуряєва, 2001, *Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів)*: дисертація кандидата філологічних наук. Київ; Ю.В.Осінчук, 2008, *Історія богослужбово-обрядової лексики української мови*: дисертація кандидата філологічних наук. Київ і inne.

Do źródeł leksykograficznych dodałbym słowniki dwujęzyczne, które zostały wydane w Polsce: A. Markunas, T. Uczyciel, 1999, *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski (Лексикон християнства русско-польский и польско-русский)*; A. Markunas, T. Uczyciel, 2001, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*; R. Lewicki, 2002, *Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski (Християнство. Русско-польский словарь)* i inne.

Szacunek budzą nie tylko rozmiary przedłożonego dzieła – 305 stron oraz dopełniająca tę rozprawę, ale również mająca wartość samoistną, część analityczna, skoncentrowana w części II (rozdziały 1, 2, 3) rozprawy (s. 38-135), w której Badaczka dokonuje analizy materiału frazeologicznego – korpusów językowych składających się z 743 jednostek – 339 jednostek polskich i 403 jednostek ukraińskich. Struktura korpusu pozwala na dokonanie trafnej klasyfikacji badanego materiału frazeologicznego.

Dla utworzenia korpusów jednostek pochodzenia biblijnego w tej pracy posłużyło głównie 6 źródeł materiałowych: 3 z języka polskiego oraz 3 z ukraińskiego.

Z polskiej strony zostały wykorzystane słowniki J. Godynia, *Od Adama i Ewy zacząć. Mały słownik biblizmów języka polskiego*; A. M. Komornickiej, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych* oraz opracowanie filologiczne S. Koziary pt. *Frazeologia biblijna w języku polskim*.

Po stronie ukraińskiej do utworzenia korpusów językowych zostały wykorzystane głównie 3 źródła leksykograficzne: A. Коваль, *Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові*; Ж. В.

Колоїзта, З.П. Бакум, *Слово Благівіст і: Словник-довідник фразем біблійного походження* oraz Л. Будівської та З. Сікорської, *Фразеологізми біблійного походження*.

Doceniam starania Doktorantki, by drogą stopniowej selekcji materiału językowego wyznaczyć możliwie ściśle podrozdziały korpusu, ale kryteria tej selekcji nie są dla mnie do końca czytelne.

W części II rozprawy (s. 50-90) Autorka podaje przykłady frazeologizmów biblijnych o pełnej ekwiwalencji w języku polskim oraz ukraińskim. W samym systemie reprezentacji przykładów można zauważyć niektóre logiczne sprzeczności. Na przykład, frazeologizmy *Abel i Kain / Kaїн i Авель* (s. 50) w języku polskim mają 3 znaczenia, natomiast w języku ukraińskim – 2 znaczenia; *biedny jak łazarz / бідний, як Лазар / бідний Лазар*: w języku polskim – 1 znaczenie, w języku ukraińskim – 3 znaczenia (s. 52); *koziół ofiarny / być / stać się / zostać kozłem ofiarnym / козел офірний / відпущення*: w języku polskim – 3 znaczenia, w języku ukraińskim – 1 znaczenie (s. 62). I takich przykładów można znaleźć jeszcze kilka.

W związku z tym powstaje pytanie o równoważność liczby znaczeń i treści wyrazów w ekwiwalentach polskich i ukraińskich. Może warto byłoby w tej sytuacji mówić o zjawisku „umownej homonimii” – gdy każde znaczenie można uznać za oddzielną jednostkę leksykalną (w tym przypadku – frazeologiczną)? Czy nie należałoby w takim razie odrzucić „zbędny materiał”? *A priori* można założyć, że porównywanie każdego znaczenia jako oddzielnej jednostki, przy tej samej systematyzacji materiału, mogłoby dać inne, bardziej dokładne, wyniki.

Odnosząc się do problemu systematyzacji materiału, muszę zauważyć, że podczas czytania i analizy rozprawy pojawiły się u mnie pewne wątpliwości i pytania, dotyczące miejsca w klasyfikacji oddzielnych jednostek frazeologicznych i braku ekwiwalentów niektórych frazeologizmów w języku polskim i ukraińskim. Przedstawiam te pytania niżej.

1. Czy następujących frazeologizmów nie należałoby uznać za jednostki o pełnej ekwiwalencji w języku polskim oraz ukraińskim: *Kto pod kim dołki kopie, sam w nie wpada / kopać pod kimś dołki / Хто копає яму, сам у неї упаде /*

копати / рити яму (s. 102); *rzucać/ rzucić kamieniem na kogoś/ na coś/ w kogoś/ w coś / кидати каміння/ побити камінням/ кинути камінь* (s. 109); *strząsnąć/ otrząsnąć/ strzepnąć proch / pył z sandałów / ze stop обтрысити порошок / нул із/ з ніг своїх/ отрясти прах од ног своїх* (s. 109); *widzieć źdźbło w cudzym oku, a w swoim belki nie widzieć / drzazga w oku bliźniego, belka we własnym / у чужому оці заскалку бачити, а в своєму колоді не помічати* (s. 115); *a) wszystko w swoim czasie/ Wszystko ma swój czas i jest wyznaczona godzina na wszystkie sprawy pod niebem / Усьому свій час, і кожна річ має свою пору / Для всього свій час, і кожна річ має пору під небом* (s. 116); *wziąć kogoś pod swoje skrzydła / взяти під крило* (s. 117); *zatkanąć / zamknąć komuś gębę / usta / замкнути уста* (s. 118) i inne?

2. Czy frazeologizmy wdowi *grosz / grosik / вкладати / внести свою лепту* (s. 114) są zbieżne semantycznie w języku polskim i ukraińskim?

3. Czy następujące polskie frazeologizmy nie mają ukraińskich ekwiwalentów: *Bóg dał, Bóg wziął* (s. 120); *być kamieniem u szyi komuś* (s. 121); *być w siódmym niebie* (s. 122); *być zawieszonym / pozostawać / tkwić (itp.) między niebem a ziemią / między niebem a ziemią* (s. 123); *chodzić / iść własnymi / swoimi drogami / ścieżkami* (s. 123); *dziecko / dzieci Boże* (s. 127); *gorzko płakać / zapłakać* (s. 128); *koniec świata* (s. 130); *miecz obosieczny* (s. 133); *mowa jest srebrem, a milczenie złotem* (s. 135); *nie mieć gdzie głowy skłonić / przytulić* (s. 137); *płacić / oddawać złem za dobro* (s. 140); *rwać/ drzeć włosy na głowie / z głowy* (s. 143); *skóra i kości* (s. 143); *śługa wierny* (s. 144); *zrównać (coś) z ziemią* (s. 150)?

4. Czy następujące ukraińskie frazeologizmy nie mają polskich ekwiwalentów: *агнець Живий / Божий* (s.151); *багато званих, та мало вибраних / багато покликаних, але вибраних мало* (s. 153); *благословенна ти поміж жонами* (s. 153); *віщий/ вищий/ Святий Дух* (s. 160); *воскресіння з мертвих* (s. 162); *дари волхвів* (s. 165); *дванадцять апостолів* (s. 165); *Діва Марія/ Матір Божя* (s. 165); *закривати очі* (s. 167); *Мир вам!* (s. 176).

Odpowiedzi na niektóre pytania znalazłem w części następującej po systematyzacji korpusów: 3, 4, gdzie Autorka pisze: „Jak widać, bezekwiwalentne korpusy są najliczniejszymi grupami jednostek. Są nimi biblizmy, które nie mają odpowiednika w drugim języku. Chodzi tu o stricte polskie oraz ukraińskie wykorzystane w tej pracy źródła materiałowe. Większość tych jednostek ma ekwiwalencję pełną lub częściową, która funkcjonuje w życiu tego lub innego narodu w jego języku, ale akurat te słowniki jej nie notują. (...) Teoretycznie, porównując dwa pokrewne słowiańskie języki, wydawałoby się, że większość jednostek znajdzie się w grupie ekwiwalentnej. W praktyce sytuacja wygląda inaczej(s. 251)..., ale akurat badane przeze mnie źródła tematyczne ich nie notują” (s. 256).

W tym kontekście uważam, że dobrym rozwiązaniem wymienionego problemu byłby polsko-ukraiński słownik frazeologizmów biblijnych, którego baza źródłowa zostałaby rozszerzona i znaczna część frazeologizmów bez ekwiwalentów zostałaby o nie wzbogacona.

W części III – Wnioski 9 (s. 257-263) – Autorka przedstawia wyniki swojej pracy, w tym dane statystyczne dotyczące ekwiwalencji / bezekwiwalencji badanych polskich i ukraińskich frazeologizmów biblijnych, na podstawie których można obserwować pełny obraz tego systemu. Ale w tym przypadku zabrakło mi ilustracji tych danych w postaci tabel lub diagramów.

Podsumowując, chciałbym powiedzieć, że zgłoszone powyżej uwagi polemiczne, a po części także krytyczne, nie dezawuuują wymiernych efektów rozprawy doktorskiej mgr Mariny Borowik. Zauważyć i podkreślić jeszcze raz należy, że bezpośrednim walorem pracy jest próba konfrontatywnego spojrzenia na frazeologię pochodzenia biblijnego w zbiorach filologicznych i leksykograficznych języka polskiego i ukraińskiego.

Tych kilka uwag krytycznych nie może przysłonić niezaprzeczalnych i bezdyskusyjnych walorów opiniowanej rozprawy. Nikt nie odbierze Autorce pierwszeństwa w monograficznym ujęciu tej ważnej części zasobów frazeologicznych języka polskiego i ukraińskiego, jaką tworzy zbiór frazeologii

pochodzenia biblijnego. Niejako przy okazji ich gromadzenia Autorka dokonała rzetelnego i krytycznego przeglądu opracowań leksykograficznych i filologicznych języka polskiego i ukraińskiego. Odnoszę wrażenie, że wyekscerpowany z obszernego zbioru źródeł bardzo bogaty materiał, to w swojej istocie początek dwujęzycznego polsko-ukraińskiego słownika frazeologii pochodzenia biblijnego, w którym jednostki hasłowe byłyby obudowane odsyłaczami do wszelkich opracowań na ich temat. Niniejsza rozprawa z całą pewnością nie wyczerpuje wszystkich zadań badawczych, jakie stwarza przyjęta podstawa materiałowa. Podjęte w tej rozprawie badania mogą stanowić bazę źródłową i poddany opisowi materiał może posłużyć do dalszych, bardziej szczegółowych badań.

Należy powiedzieć, że ze wszystkich postawionych sobie zadań młoda Badaczka wywiązała się bardzo dobrze, niekiedy wręcz wzorowo, co, uwzględniając okres pracy nad tym złożonym zagadnieniem i problemy językowe, dowodzi dużej sprawności warsztatowej, umiejętności organizowania sobie pracy, panowania nad wielką bazą źródłową i empiryczną.

Na tej podstawie stwierdzam bez zastrzeżeń, że rozprawa mgr Mariny Borowik „Frazeologia pochodzenia biblijnego w zbiorach leksykograficznych języka polskiego i ukraińskiego. Próba opisu konfrontatywnego” spełnia z naddatkiem wymogi stawiane przed rozprawami doktorskimi, co pozwala na sformułowanie jednoznacznego wniosku o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Aleksander Gadomski, prof. UO

Opole, 25 września 2017 r.